

9. Полохало В. Від авторитаризму до... авторитаризму? Україна в політичному інтер'єрі колишніх радянських республік/ В. Полохало // Дзеркало тижня. – 2004. – №34.
10. Ще й досі під враженням // Обрій – ПІБ. – 2006. – №272.
11. Політичні заяви, звернення, прес-релізи, підготовлені фракцією НДП, 1998 р. // ПАВРУ. – Ф.Р – 1. – Оп.22 – ДФ. – Од.зб. – 46. – Спр.06 – 26/05.
12. Витренко Н. М. Моя жизнь – борьба за Украину / Н. М. Витренко. – Черкассы, Конфедерация труда Украины, 2005. – 90 с.
13. Марченко В. Р. Наша борьба за спасение Украины и преобразование мира / В. Р. Марченко. – К., 2006. – 64 с. ; Марченко В. Р. В борьбе за справедливость. Сборник статей для внутреннего использования/ В. Р. Марченко. – К. : Издательство «Киевская правда», б/д. – 214 с.
14. Політичний компас виборця. Патрії та блоки на виборах 2002. АПУ. Історична довідка. Режим доступу : [http : //party.civicua.org/index.html](http://party.civicua.org/index.html)
15. ЛПУ – завжди у центрі політичного життя! // Лібералізм – майбутнє України. Офіційний сайт ЛПУ. Режим доступу : [http : //www.lpu.org.ua/index.php?area=1&p=static&page=history](http://www.lpu.org.ua/index.php?area=1&p=static&page=history)
16. Хроніки современной Украины./ [упорядкув. М. Погрибинський] – К. : Основные ценности, 2001. – Т.2 : 1995-1996. – С.158.
17. Яценко Д. В автокатастрофі загинув Олександр Ємець. ВТРАТА / Д. В. Яценко // Поступ. – 2001. – №17 (675).
18. Олександр Ємець: безкомпромісний майстер компромісу. // Сайт Politikan.com.ua. Режим доступу : [http : //politikan.com.ua/posts/view?id=1588&print=1](http://politikan.com.ua/posts/view?id=1588&print=1)
19. Закріплення народних депутатів України – членів НДП, за територіальними організаціями партії затверджене Постановою Політ виконкому НДП від 17.06. 98р. №40 п.1. // Постанови Політради, Політ виконкому, конференцій, з'їздів НДП, інші документи партії, аналітичні матеріали стосовно її діяльності, квітень – листопад 1998 р // ПАВРУ. – Ф.Р-1. – Оп.22 – ДФ. – Од. зб. 47. – Спр.06 – 26/06.
20. Черный В. Онопенко сделал свое дело. Он может уходить? / В. Черный // Вечерние вести. – 1998. – 3 вересня.
21. Біттнер О. Очищення через розкол? / О. Біттнер // Урядовий кур'єр. – 1998. – №192.
22. Василий Онопенко фактически сложил с себя полномочия Главы СДПУ(о) // Факты. – 1998 – №189(0269).
23. Зінченко О. Яка ж ситуація насправді склалася у партії? Виступ на XIII з'їзді СДПУ(о)/ О. Зінченко // Альтернатива. – 1998. – №40(111).
24. Дмитричева О. Григорий Суркис : Создавать партию под одного человека? Это утопия / О. Дмитричева // Киевские ведомости. – 1998. – 3 октября.

Мороко В. В. Периодизация партийного строительства в современной Украине и формирование партийных структур (1996-2009 гг.)

В статье анализируются основные тенденции развития политических партий и партийной системы современной Украины. Предлагается новое видение периодизации партийного строительства. Выделяются основные направления создания партий.

Ключевые слова: партия, партийная система, виды и типы партий.

Moroko V. V. Periodization of party building in the modern Ukraine and the formation of party structures (1996-2009)

The article analyzes the main trends of development of political parties and party system of modern Ukraine. Proposed a new vision of the periodization of party building. Allocated the basic directions of formation of parties.

Key words: party, party system, species and types of parties.

УДК 94(=161.2)(477)

В. Л. Штефан

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена одній з трагічних, складних і найбільш важких проблем, від вирішення якої залежить доля нації і країни. Автор акцентує увагу на суті процесу русифікації і боротьби проти неї. На основі статистичних даних розглядаються ті позитивні зрушення, що відбулися в Україні в мовній проблемі з часу прийняття Закону "Про мову" і проблеми, які стоять сьогодні перед владою на шляху до повної українізації зрусифікованих українців, засобів масової інформації, освіти. Розглядаються деякі з причин такої ситуації, зокрема: чому ми в даний час не повинні підтримувати двомовність? В чому причина повільності процесу українізації та як може розвиватися ситуація в перспективі?

Ключові слова: мова, мовна політика, нація, регіони, освіта, русифікація, українізація, конфронтація.

Мабуть немає невдячнішої справи, ніж порушувати питання про українську мову в Україні, доля якої сумна і, водночас, героїчна.

Аналіз статистичних даних та публікацій, в яких започатковано розв'язання автором проблеми (див. список використаної літератури), вказують на її актуальність і складність.

Проблема мови для України і українців була і залишається однією з складних і найбільш важких, що час від часу загострюється до небезпечних масштабів. Адже без рідної мови неможливе існування самої нації, бо у мові прихований могутній духовний потенціал народу. На жаль, впродовж усього радянського, і не тільки, періоду нашої історії, розвиток української мови придушувався шляхом посиленої русифікації і

обмеження української у державно-адміністративному, побутовому і шкільному вжитку. Проти такої політики з 1965 року виступали письменники і вчені, багатьох з яких було репресовано (В. Стуса, В. Мороза, М. Осадчого, В. Чорновола та ін.). Як реакція на репресії виникає „самвидав” – позацензурне нелегальне видання. Символом боротьби за українську мову стала праця І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація”, в якій автор розвінчував політику держави, що намагалася під терміном „інтернаціоналізм” приховувати русифікацію [1]. Комуністична система переслідувала найменше намагання порушувати цю проблему чи то на радіо, у пресі, чи зібраннях. КДБ зафіксувало в 60-80 рр. XX ст. понад шість тисяч таких „незгодних” [2, с.16]. Терміну „русифікація” немає в жодному словнику радянської та пострадянської доби. Рух шестидесятників підхопили українські письменники, які у своїх творах змальовували трагедію рідної мови: І. Світличний, І. Калинець, Т. Мельничук та ін. Рух супротиву русифікації охопив широкі верстви українського народу, став взірцем у боротьбі за утвердження української мови, надав сильний імпульс для широкого міжнародного розголосу проблеми [3, с.121–158]. В усіх країнах, де масово проживали українці, почався активний рух на захист української мови. Весь світ дізнався про ганебну політику русифікаторів.

Сьогодні у державі створено правову основу функціонування української мови та подальшого її розвитку. Запровадженню української мови сприяє обов'язкове вивчення державної мови в загальноосвітніх навчальних закладах і складання абітурієнтами вступних іспитів (сьогодні тестів) з української мови. Створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує можливість опанувати українську.

Але зроблено далеко не все, що можна і треба зробити. Українська мова титульної, корінної нації, на жаль, ще не стала повно-присутньою в суспільному житті, витіснена на периферію засобів масової інформації, наукового життя і міського побуту. Для цього необхідно створити обставини, які робитимуть мову потрібною й престижною для всіх. Зробити це непросто, з огляду на глибину зрусифікованості українського суспільства. Згідно з останнім переписом населення 70 відсотків назвали рідною мову українську, але в побуті на всі спілкуються нею [4, с.13]. За даними Інституту соціології, лише 37 відсотків громадян розмовляють українською. На Донеччині, де українці становлять 51 відсоток, тільки 12 відсотків школярів навчаються українською мовою, у Донецьку – 6 відсотків, у Єнакієве та Макіївці – 4 відсотки [4, с.17]. В Криму тільки нещодавно почала працювати єдина, поки що, українська гімназія, ледь животіє єдина українська газета „Кримська світлиця” [4, с.31], немає жодного українського теле- чи радіомовлення. Катастрофічне становище з українськими газетами і в Україні в цілому, частка яких знизилась з 66 відсотків у 1990 році до 35 відсотків у 2000 році, журналів – з 90 до 12; українською мовою в ефір виходить біля 18 відсотків телепрограм, а співвідношення українських видань до російських становить 3 до 97 на душу населення [4, с.35]. Річний тираж українських видань у 2004 році склав 28 відсотків (у 1995 році він склав 70 відсотків) [5, с.10, 11]. Та є й позитивні зрушення: 73 відсотки дітей в Україні навчаються українською мовою; у вищих педагогічних вузах майже 90 відсоткам студентів лекції викладають українською мовою [4, с.28].

Престиж мови – величина змінна і в історії відомо чимало випадків піднесення і падіння мов. Це залежить не від самої мови, а від суспільства – носія мови. Про неухильне зростання престижу української мови у наші дні свідчить кількість кафедр та центрів українознавства, які з'являються в багатьох країнах світу. У США дуже добре володіють українською мовою 34 відсотка громадян, вихідців з України, у Канаді – 35 відсотків, а в Австралії – 43 відсотка [6, с.105].

Парадоксальність мовної ситуації в Україні полягає в тому, що мова етнічної більшості в умовах українсько-російської двомовності й досі залишається у статусі мови меншості сучасного українського суспільства. Розпочатий після отримання незалежності процес „українізації” суспільства не переріс у потужну тенденцію, а сподівання на те, що переважна більшість російськомовних українців та громадян України інших національностей невдовзі приставатимуть до своєї державної мови і говорити українською стане престижним, все ще є доволі ілюзорним. За показником збереження рідної мови (мови своєї національності) українці посідали лише четверте (після росіян, угорців та кримських татар) місце: 87 відсотків українців в Україні вживали українську мову. Росіяни, що проживали в Україні, майже стовідсотково (98 відсотків) розмовляли рідною мовою. Російською розмовляє і переважна більшість євреїв, греків, німців, молдован, білорусів, корейців, чувашів та ін.

Російські політики свідомо використовують російськомовне населення для боротьби з державотворчими процесами в Україні, створюючи проросійськи зорієнтовані організації. В Криму, наприклад, діє „Товариство захисту прав людини”, „Російське народне зібрання”, „Екологія і життя”, „Єдність”, „Російська партія Криму” та інші. У цілому в Україні існує 24 регіональних та республіканських російських товариств [7, с.257].

В Криму мешкає і найбільше росіян – 67 відсотків. В Запорізькій області – 32 відсотки, Одеській – 27 відсотків, Дніпропетровській – 24 відсотки, в Херсонській – 20 відсотків росіян. Але з усіх росіян лише 1,6 відсотка вважають українську мову рідною [7, с.258]. „Границі русского мира проходять по границам употребления русского языка” – заявляє дружина колишнього президента Росії Путіна В.В. [8].

Все це, та багато чого іншого, формує певну світоглядну позицію, створює негативний образ українця і України, насаджує в населення ментальність чужої держави і створює величезну небезпеку.

Мова впливає на формування національної свідомості, як окремої особистості, так і спільноти. Недарма Д. Чижевський зараховує національну свідомість до найважливіших умов культурного розвитку [9, с.75].

Українська мова переважає на селі, у просторічному спілкуванні, у художній літературі, офіційно-діловій, науковій, освітній сферах. У 1995 році по-українському мовило біля 58,5 відсотків

депутатів українського парламенту. Є сподівання, що нею все частіше буде спілкуватися владна еліта. На жаль, у великих містах Сходу, Півдня та почасти Центру України українська мова практично не вживається. А саме у містах виробляється основний інтелектуальний, інформаційний та культурний продукт. У „новонароджених” україномовних школах цих регіонів для учнів і учителів україномовним є лише урок; бракує кваліфікованих педагогів.

Серйозною проблемою є статус російської мови в Україні, особливо на Сході, Півдні та у Криму, де більшість населення вважає її рідною. На жаль, держава не вживає достатніх заходів, щодо підтримки рідної мови. А якщо надати російській мові статус другої державної, то значна частина населення буде ігнорувати вивчення української. Це вказує на високу ефективність російськомовної політики в минулому та на задоволення сьогоднішніх можновладців такою ситуацією. Часто вони вважають за непотрібне опанувати державну мову, спілкуватися нею під час виступів. На жаль, в українському політикумі ще багато тих, про яких Т. Шевченко писав як про „дядьків отечества чужого”.

Що можна чекати від сьогоднішніх українців, якщо вони, в переважній більшості, навчалися в російських школах. В 1987 році, наприклад, в Донецьку було 140 шкіл російських, українських – нуль; в Миколаєві – 51 російська, українських – нуль; в Херсоні – 79 російських, п’ять українських; в Запоріжжі – 95 російських, одна українська; в Сімферополі – 33 російських, нуль українських. У містах було 28 відсотків українських і 72 відсотка російських шкіл. Станом на 1995 рік росіяни мали 2073 російськомовні школи, у яких навчалось три мільйони учнів, мали 30 російськомовних театрів і 36 українсько-російських [10, с.95].

Великої шкоди для українського етносу принесла політика Москви по оргнабору українців на різні будови п’ятирічок, освоєння цілинних земель, розкуркулення, репресії. На їх місця завозились росіяни і цей процес русифікації ще где своїх дослідників.

Стало модним розігрувати мовну карту під час виборчих компаній: одні обіцяють відстоювати права українського населення, інші – захистити статус російської мови.

Як відомо, російська мова набула статусу міжнародної. Було б добре, якби росіяни по-братньому сприяли розвитку та піднесенню престижу української мови, хоча б на Україні, адже престиж мови приносить неабияку матеріальну вигоду. Так, експорт англійської мовної продукції приносить щорічно шість мільярдів чистого доходу, а на долю Англії припадає два мільярди, що складає шосту частину її національного доходу [6, с.101].

Держава має дбати про мову як знаряддя національної єдності, проведення активної, цілеспрямованої політики, орієнтованої на виховання національно-мовної особистості. Бо ж і сама мова є духовною цінністю, а зникнення її було б втратою для людства. Майбутнє української мови вирішать наслідки протистояння двох угруповань: проукраїнського і проросійського.

Мабуть ніхто більше, ніж більшовики, не зробив у справі відродження української мови в період українізації, і ніхто потім так не винищив її носіїв, як більшовики. Дуже повільно, мляво вирішується мовна проблема і за часів незалежності. Щоб там не говорили про ущемлення прав російської мови, наша рідна мова знаходиться в жалюгідному стані. Без підтримки держави, без активної мовної політики українська мова просто зникне, а за нею і українська нація, а без цього навіщо нам незалежна країна? Кожен „неукраїнець” повинен поставити себе на місце українця і зрозуміти його тривогу, бо він не має у світі іншої землі, де він міг би зберегти і розвивати свою мову і культуру. Пора для тих, хто йде на державну службу (а тим більше в депутати усіх рівнів), ввести екзамен з української мови та історії України. Тим, хто стверджує про „гноблення” російської мови (культури) в Україні, варто нагадати, що у Верховній Раді є депутати, які принципово виступають російською мовою (чи може таке бути, щоб у Державній Думі українець виступав українською?). Місцеві керівники Сходу та Півдня України майже поголовно ігнорують державну мову. Потрібно, щоб національно свідоме населення „тиснуло” на владу всіх рівнів з метою відновлення української мови в своїй державі. Чи потрібна і чи може бути офіційно визнаною у нашій країні двомовність? Думаю, так, але тільки тоді, коли українська мова повстане як мова всіх на Україні. В Росії, наприклад, щоб стати громадянином країни у відповідності з Федеральним законом про громадянство, треба володіти російською мовою. Чого ж ми самі себе так зневажаємо?

Вихід з цієї ситуації лише один – підняття престижу і статусу української мови, забезпечення умов її повноцінного функціонування і врахування інтересів всіх груп населення.

Влада повинна більш активно сприяти як на законодавчому, так і пропагандистському рівні подальшому впровадженню державної мови, одночасно надаючи можливість розвитку мов національних меншинств.

Джерела та література

1. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2005.
2. Василюшин Я. Домінанта національного в боротьбі шістдесятників // Диво слово. – 2003. – №12.
3. Касьянов Г. Незгодні: участь української інтелігенції в русі опору у 60-80-х рр. – К., 1995.
4. Обережно – мова! Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 12 березня 2003 р.
5. Мовна ситуація в Україні: думка молоді. – К., 2007.
6. Іванишин Василь. Мова і нація. – К., 1994.
7. Іванченко Р.П. Я повертаю Україні те, що в неї вкрадено. Статті. Нариси. Роздуми. – К., 2005.
8. Известия на Украине. – 2000. – 2 октября.
9. Чижевський Д. Нарис з історії філософії на Україні. – К., 1992.
10. Горбачу В. Барви української мови. – К., 1997.

Штефан В. Л. Некоторые аспекты языковой ситуации в Украине

Статья посвящена одной из трагических, сложных и болезненных проблем, от решения которой зависит судьба нации и страны. Автор акцентирует внимание на сути процесса русификации и борьбы с ней. На основе статистических данных рассматриваются те позитивные сдвиги, которые произошли в Украине в языковой проблеме со времени принятия Закона "Про мову" и проблемы, стоящие сегодня перед властью на пути к полной украинизации русифицированных украинцев, средств массовой информации, образования. Рассматриваются некоторые из причин такой ситуации: почему мы в данное время не должны поддерживать двуязычие? В чем причина медлительности процесса украинизации и как может развиваться ситуация в перспективе?

Ключевые слова: язык, языковая политика, нация, регионы, образование, русификация, украинизация, конфронтация.

Shtefan V. L. Some aspects of modern language situation in Ukraine

The article is devoted to one of tragic, difficult and most painful problems, the solution of which the destiny of the nation and the country depends. The author focuses attention on essences of russification process and struggle against it. On the basis of statistics those positive changes are considered which have occurred in Ukraine in a language problem since adoption of the law «about language» and problems which are set the power today on a way of full Ukrainization to russified Ukrainians, mass media, education are considered. Some of the reasons of such situation, in particular are considered: why we should not support bilingualism now? What is the reason of slow Ukrainization process and how the situation can develop in future.

Key words: language, language politics, nation, regions, education, russification, ukrainization, confrontation.

УДК 94(=161.2)(477.64)

Н. В. Деркач

**МОВНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

У статті розглядається еволюція поглядів на етнонаціональні та мовні процеси в Україні. Вирішення національного питання лежить у площині нагромадження демократичного потенціалу розвитку суспільства, зміцненні засад громадянського самоврядування. Креативна роль держави у зміцненні статусу і створенні умов для розвитку мов національних меншин насамперед полягає у зміцненні її законодавчого поля, яке повинно працювати.

Ключові слова: політична нація, етнополітика, національні меншини, рідна мова, політика коренізації, мовна політика, міжетнічні інтеграційні процеси, етнічний склад населення, культура етнічних груп, толерантність.

На сучасному етапі державотворення Україна засвоює принципи політичного плюралізму та ідею політичної нації. В демократичному суспільстві ці принципи мають означати, що по-перше, Україна є спільним домом усіх людей і представників усіх націй і етнічних груп, що живуть на її землі, як громадяни, і, по-друге, що Україна є батьківщиною всіх, хто вважає себе українцями, незалежно від держави їхнього проживання та громадянства. Це, з одного боку, розширює рамки патріотизму з почуття етнічної спільності до почуття політичного громадянства, і, по-друге, покладає на українську державу особливу відповідальність за утвердження і розвиток традиційних етнічних засад сучасної української культури, включаючи національну мову. Європейське поняття політичної нації означає однакову рівноправну інтеграцію всіх етнічних груп до політичного процесу. Чи повинні ми при цьому питати кожного громадянина, хто він "за походженням"? Отже, українцем залишається кожен, – росіянин, татарин, єврей – хто вільно обрав своє українське громадянство. Для держави політично вони всі однакові. В Україні на сьогодні ще не склалася національна ідентичність як цілісна і стабільна структура, тому немає ще в нас колективності, національної солідарності і спільності, немає консолідованої політики, без якої неможлива реалізація цілей і місії країни. І до цього часу ведуться гострі дискусії, які не дали відповіді на питання: якою має бути українська ідентичність, яким повинен бути український патріотизм-етнічним, громадянським, лінгвістичним чи якимось ще. Досвід «помаранчевої революції» та соціологічні опитування показали, що в Україні демократична солідарність більш стійка, ніж національно-історична: нація пішла по сучасному і адекватному європейському формату логіки вибору громадянського миру, спільного благополуччя і побудови європейської правової держави. Якраз у ньому революція була не стільки буржуазною, стільки сучасною демократичною, яка носить за багатьма ознаками постнаціональний характер. Іде формування єдиної політичної нації, нової громадянської, соціально-політичної національної української ідеології, в основі яких лежать гарантовані права людини. Саме з таких позицій визначено основні напрямки етнополітики України у її Конституції: «...сприяння розвитку етнічної культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» у контексті іншої проблеми «консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури» [1, с.6]. З цих позицій ми будемо говорити сьогодні про мовні проблеми у нашому строкатому суспільстві.